

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ ศึกษาสถานการณ์ปัญหาหนี้สินของชุมชนกุดปลาคำว
อ.เขาวง จ.ภาพสินธุ์

โดย

จิตสมาน วารีขันธ์ และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

PDG50E0011

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ ศึกษาสถานการณ์ปัญหาหนี้สินของชุมชนกุดปลาค้าว

อ.เขาวัง จ.กาฬสินธุ์

โดย

จิตสมาน วารีขันธ์ และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาระดับความรุนแรงของปัญหาหนี้สินในปัจจุบันของตำบลคุ้ปปลาค้าวและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อครอบครัวและต่อความเข้มแข็งของชุมชน 2. เพื่อค้นหาสาเหตุเงื่อนไขภายในชุมชนและภายนอกชุมชนที่สัมพันธ์กันและมีผลต่อการเกิดและเพิ่มพูนของหนี้สินของครอบครัวและชุมชน 3. เพื่อหารูปแบบและกระบวนการทั่วไปที่ใช้แก้ไขปัญหาหนี้สินครอบครัวและชุมชน 4. เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนตระหนักรถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชน

จากการศึกษาพบว่า สถานการณ์ และภาวะหนี้สินของชุมชนคุ้ปปลาค้าวนั้น มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามภาวะเศรษฐกิจสังคม ลั่นแวดล้อม กระแสโลกาภิวัตน์และนโยบายของภาครัฐที่เข้ามาสู่ชุมชนในรูปแบบของการพัฒนา ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนค่านิยมและยอมรับสังคม วัฒนธรรมใหม่ เช่นการบริโภคนิยม จึงทำให้ชุมชนคุ้ปปลาค้าวพลิกผันตัวเองเข้าสู่ระบบการพึ่งพาตลาด การแบ่งขันและคืนรันเพื่อหาเลี้ยงชีพ จึงเกิดปรากฏการณ์อพยพแรงงานของชุมชนบางส่วนไปทำงานที่เมืองใหญ่หรือต่างประเทศ ที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมตามมา เช่น ปัญหายาเสพติด อบายมุข การทะเลวิวาท ครอบครัวแตกแยก เป็นต้น รวมทั้งปัญหานี้สิน ที่มีการหมุนเวียนใช้หนี้ อย่างไม่มีวันจบสิ้น หรือเรียกว่า “วัวพันหลัก” ส่วนใหญ่หรือปัจจัยของการก่อเกิดหนี้ ของชุมชนคุ้ปปลาค้าวขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังนี้ 1. ความเปลี่ยนแปลงของฐานทรัพยากรและฐานการผลิต ในอดีตชุมชนคุ้ปปลาค้าวมีวิถีการทำเกษตรแบบเพื่อยังชีพ ผลิตให้เพียงพอแก่การอุปโภค บริโภค ภายใน ครอบครัวหรือชุมชน เอื้ออาทรต่อกัน มีทรัพยากร ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์วิถีชีวิตความเป็นอยู่เป็นแบบพึ่งพาธรรมชาติ ต่อมาการัฐมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีการส่งเสริมให้ชุมชน ปลูกพืช เชิงเดียว ทำให้มีการทำลายป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจปลูกได้ 2-3 ปี ทำให้ดินเสื่อมสภาพ ชุมชนต้องใช้ปุ๋ยเคมีและเครื่องทุ่นแรงเพื่อเพิ่มผลผลิตทำให้ชุมชนเริ่มมีหนี้สิน ภูมิลำภูนในการผลิตด้านการเกษตร 2. การยอมรับกระแสสังคมจากภายนอกอย่างรวดเร็ว ที่แฝงเข้ามา กับความเจริญของถนนหนทาง การไฟฟ้า สาธารณูปโภคและสื่อต่าง ๆ ซึ่งเข้ามาในชุมชนตั้งแต่ร้าว ปี พ.ศ. 2508 ชุมชนได้รับกระแสค่านิยม และวัฒนธรรมใหม่ คือกระแสบริโภคนิยม ที่เลียนแบบคนในเมือง โดยเฉพาะเด็กวัยรุ่น และผู้ที่เข้าไปเรียนหนังสือ และทำงานในเมือง 3. ความเปลี่ยนแปลงด้านวิถีการอุปโภคและบริโภค เดิมชุมชนมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย หาอยู่หากิน ตามธรรมชาติความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนมีอยู่มาก เมื่อประชากรเพิ่มขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติดน้อยลง ชุมชนนำเทคโนโลยีที่เรียกว่า ทันสมัย เข้ามาในชุมชนวิถีการดำเนินชีวิตเปลี่ยนไป ชุมชนหลงวัตถุนิยม จากการรับประทานอาหารพื้นบ้านก็หันไปพึง อาหารจานด่วน หรือ อาหารสำเร็จรูป ที่มีคุณค่าทางอาหารไม่ครบ เครื่องมือ

เครื่องใช้ในครัวเรือน กีจิการความสะดวกสบาย การติดต่อสื่อสาร ใช้โทรศัพท์มือถือ ซึ่งเป็นวัตถุที่ทำให้เกิดค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย 4. ความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมประเพณี เดิมวัฒนธรรมและประเพณีของชนเผ่าที่อยู่ในประเทศไทย ส่วนใหญ่เกิดขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นมาและเกิดความสัมพันธ์ และช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ประเพณีเหล่านี้ถูกผสมผสานเข้ากับประเพณี วัฒนธรรมใหม่ ทำให้ต้องใช้เงินเพิ่มขึ้น เพราะค่านิยมที่เป็นแบบอย่างอวด เป็นหน้าเป็นตา ของผู้จัดงานหลายเป็นประเพณีแบบธุรกิจ เช่น ประเพณีการจัดงานศพก่อนไม่มีเครื่องดื่ม ปัจจุบัน มีทั้งข้าวปลาอาหารและเครื่องดื่ม เที่ยบเท่ากับการจัดงานแต่งงาน 5. นโยบายจากภาครัฐ เนื่องจากการมีแผนพัฒนาฯ ทำให้มีการจัดตั้งธนาคาร เช่น รภส. เพื่อบริการกู้ยืมเงินแก่ เกษตรกร ชุมชนที่นี่ก็กู้ยืมในลักษณะของการซื้อรถ ไถนา โดยใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน และบางส่วนกู้ยืมเพื่อนำไปลงทุน ประกอบอาชีพ ปัจจุบัน นโยบายของภาครัฐการเมืองส่วนใหญ่เป็นนโยบายประชาชนนิยม จะมีการให้เงินอุดหนุนในลักษณะกองทุนของชุมชนต่าง ๆ เช่น กองทุนหมู่บ้าน กองทุน กขจ. เป็นต้น กองทุนเหล่านี้ เข้ามาถึงชุมชน และสามารถกู้ยืมได้ง่ายโดยไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนเป็นหนี้เพิ่มขึ้น อย่างเห็นได้ชัดเจน

ส่วนรูปแบบและกระบวนการจัดการปัญหาหนี้สินของชุมชนนี้ในอดีตเป็นหนี้ของชุมชนที่เริ่มจากการไปยืมเงินมา เพื่อซื้อปัจจัยการผลิตหรือนำปัจจัยการผลิตใช้ในถูกาก เช่น ปุ๋ยเคมี แล้วจะซัดใช้คืนในลักษณะที่เป็นผลผลิตเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิต ต่อมามีแหล่งเงินกู้ของภาครัฐชุมชนก็ได้นำหลักทรัพย์ไปจำนอง เพื่อซื้อรถ ไถนา และยืมเงินเพื่อมาลงทุน ซื้อปัจจัยการผลิต และจ้างแรงงาน และผ่อนชำระเป็นวงเดือน ตามระยะเวลา ที่กำหนด 5-10 ปี ในปัจจุบันปัญหาหนี้สินของครอบครัวมีมากขึ้นในครัวเรือนที่หลงกระแสร์วัตถุนิยม หลงอน้ายมุข การจัดการเรื่องหนี้ โดยการหมุนหนี้จากในระบบ และนอกรอบระบบ โครงการต่างๆ ของภาครัฐก็มีการส่งเสริมการลดราย เพิ่มรายได้ ด้วยวิถีแบบพอเพียง ปัญหาความรุนแรงเรื่องหนี้สินยังไม่ถึงขั้นวิกฤติ เพราะชุมชนยังมีทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ ประจำกับชุมชนทุกครัวเรือน ยังมีที่ทำกินเป็นของตนเอง และชุมชนพยายามรวมกันในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

คำนำ

โครงการวิจัย ศึกษาสถานการณ์ปัญหาหนี้สินชุมชนกุดปลาค้าว เป็นการวิจัยเพื่อห้องถันแบบชุมชนมีส่วนร่วม มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อกันหาสาเหตุและเงื่อนไขที่มีผลต่อการการก่อเกิดของปัญหาหนี้สิน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งทำให้เห็นสถานการณ์ภาวะหนี้สินของชุมชน โดยมีปัจจัยหลาย ๆ อย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ชนบทธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนนโยบายภาครัฐและกระแสทุนนิยมของโลกปัจจุบัน ที่ชุมชนรู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดี เรียกว่า “ยุคโลกาภิวัตน์” ที่เข้ามาระบบท่องเที่ยวและส่งผลกระทบต่อชุมชน การวิจัยครั้งนี้ ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และเกิดความตระหนักรู้ต่อปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้นต่อครอบครัวต่อชุมชน เพื่อเป็นแนวทางต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นต่อไป

ที่มีวิจัยหัวงเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาด้านคว้าหรือเรียนรู้ชุมชนในชนบทอีกมุมมองหนึ่ง ที่มีความหมายสัมภับริบทของแต่ละชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืน ของประเทศไทยต่อไปในอนาคต

ขอขอบคุณ สำนักงานวิจัยห้องถัน (สกว.) สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ให้การสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณพี่เลี้ยงโครงการ คุณ ประชาติ หาญไชยนะ คุณหล้า ธรรมปัญญาไทกุล ซึ่งเป็นที่ปรึกษาโครงการ ที่คอยให้คำแนะนำที่ดี ตั้งเริ่มต้นโครงการจนสรุปการเขียนรายงานวิจัย ขอบคุณ พ่อ แม่ พี่น้องชุมชนกุดปลาค้าวที่ให้ความร่วมมือในการทำวิจัยครั้งนี้ด้วยดีเสมอมา และขอขอบคุณทีมวิจัยทุกท่านที่เสียสละ ในการทำการวิจัยครั้งนี้ ทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ทีมวิจัย

20 สิงหาคม 2551

สารบัญ

บทคัดย่อ	๑
คำนำ	
สารบัญ	
บทที่ ๑ บทนำ	๑
1.1 ความสำคัญของปัญหา	๑
1.2 วัตถุประสงค์	๒
1.3 คำาณหัดกการวิจัย	๒
1.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา	๓
1.5 ขั้นตอนและวิธีการ	๓
1.6 ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย	๗
1.7 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	๗
บทที่ ๒ บริบทของชุมชน	๘
2.1 ที่ตั้ง / อาณาเขต	๘
2.2 จำนวนประชากร	๙
2.3 อาชีพของชุมชน	๙
2.4 ลักษณะทางกายภาพ	๑๐
2.4.1 สภาพภูมิอากาศ	๑๓
2.4.2 การคมนาคมและสาธารณูปโภค	๑๔
2.5 ประวัติความเป็นมาของชุมชน	๑๘
2.5.1 การอพยพและการตั้งถิ่นฐาน	๑๙
2.6 วิถีการดำเนินชีวิต	๑๙
2.7 การศึกษา	๒๓
2.7.1 การศึกษาในระบบ	๒๓
2.7.2 การศึกษาอกรอบบ	๒๕
2.8 สาธารณสุข	๒๕
2.9 วัฒนธรรมและประเพณี	๒๖
2.9.1 วัฒนธรรมและประเพณีที่ดำรงไว้	๒๖
2.9.2 วัฒนธรรมและประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไป	๒๖
2.10 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกุ่มชุมชน	๒๗
2.10.1 ระบบเครือญาติ	๒๗

(สารบัญต่อ)

2.11 ระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชน	28
บทที่ 3 สถานการณ์ภาวะหนี้สินที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน	30
3.1 ข้อมูลรายได้ของชุมชน	30
3.2 ข้อมูลรายจ่ายของชุมชน	31
3.3 ข้อมูลแหล่งกู้ยืมของชุมชน	35
3.4 ข้อมูลทรัพย์สินของชุมชน	36
บทที่ 4 สาเหตุ ปัจจัยหรือเงื่อนไขที่ทำให้เกิดหนี้ของชุมชน	40
4.1 ชุมชนในอดีต	40
4.2 ชุมชนในยุคปัจจุบัน	41
4.3 ยุคแห่งหารเปลี่ยนแปลง	43
4.3.1 ความเปลี่ยนแปลงด้านฐานทรัพยากรและฐานการผลิต	45
4.3.2 ความเปลี่ยนแปลงด้านการอุปโภคและบริโภค	47
4.3.3 ความเปลี่ยนแปลงด้านประเพณี วัฒนธรรมและค่านิยม	48
4.3.4 ความเปลี่ยนแปลงจากภาวะทางการเมือง การปกครอง	50
4.3.5 โครงสร้างและนโยบายของภาครัฐ	51
บทที่ 5 รูปแบบและกระบวนการจัดการปัญหาหนี้สินของชุมชน	52
5.1 รูปแบบและกระบวนการจัดการปัญหาหนี้สินของชุมชน	52
5.2 การจัดการหนี้ในระดับปัจเจก	54
5.3 การจัดการหนี้ในระดับครอบครัว	55
5.4 การจัดการหนี้ในระดับชุมชน	57
บทที่ 6 บทสรุป	60
6.1 บทสรุป	60
6.2 ข้อค้นพบที่สำคัญ	62
6.3 สิ่งที่ได้เรียนรู้	63
6.4 ข้อเสนอแนะ	64
6.5 ปัญหา / อุปสรรคในการทำงานวิจัย	64
ภาคผนวก	65

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บ้านกุดปลาค้าว อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ มีพื้นที่ 1- หมู่ที่ 7 มีประชากรทั้งหมด 3,643 คน 764 ครัวเรือน สภาพที่ดิน ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลหนองผึ้ง ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลคุ้มเก่า ทิศตะวันออกติดต่อกับ บ้านหนองหลวง จังหวัดนุกดาหาร ทิศตะวันตกติดต่อกับ ตำบลสารพังทอง มีพื้นที่ 9,359 ไร่ แยกเป็นพื้นที่ป่าลุกข้าว 4,589 ไร่ ป่าลุกพืช 1,368 ไร่ ป่าลุกพัก 28 ไร่ มีชาติพันธุ์เป็นชนเผ่าผู้ไทยที่อพยพมาจากประเทศไทยบรรพบุรุษชาชีปไทยประชานลาว เมื่อ พ.ศ. 2387 ในสมัยรัชกาลที่ 3 เช่นเดียวกับประชากรส่วนใหญ่ของอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่น้ำป่าปะหลัง เลี้ยงสัตว์ รับจ้างทั่วไป อาชีพเสริมด้านหัตถกรรม ทอผ้าพื้นบ้าน เครื่องจักสาน เครื่องปั้นดินเผา

ในอดีตที่ผ่านมาประชาชนในชุมชนบ้านกุดปลาค้าว ต.กุดปลาค้าว อ.เขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย มีการอึ้งเปื้อเพื่อแผ่ซึ่งกันและกัน การทำมาหากินพึ่งพาตนเองในชุมชน การพึ่งพาปัจจัยภายนอกเป็นหลัก ทั้งที่เป็นปัจจัยในการอุปโภคบริโภค และปัจจัยในการผลิต ทำให้ชุมชนและความเป็นอยู่เปลี่ยนไป มีค่านิยมในการใช้เงินเป็นตัวตั้งในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ความอึ้งเปื้อเพื่อแผ่ซึ่งกันและน้อมถ่อมตนอย่างหายไป เช่นการลงแรงเพื่อช่วยเหลือกัน (การลงแรงทำงานต่าง ๆ) และเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาหากما ปัญหาสำคัญที่สุดคือ ปัญหาน้ำสิ่น

รูปแบบของการผลิตด้านการเกษตรของชุมชนกุดปลาค้าวที่เปลี่ยนแปลงไป แม้จะรู้ว่าปัจจัยเสี่ยงมากมายแต่เกษตรกรก็ยังคงมีการลงทุนการผลิตมากขึ้น เช่น เครื่องจักรแรงงาน ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง โดยอาศัยแหล่งเงินกู้ยืมจากทั้งในและนอกระบบ ภัยหลังเมื่อผลผลิตที่ได้รับนั้นไม่คุ้มค่ากับการลงทุนเนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ เช่น สภาพภูมิอากาศที่ไม่อืดอ่อนวัย ราคាភลผลิตตกต่ำ การก่อราคาของพ่อค้าคนกลาง ฯลฯ เป็นผลให้หลายครอบครัวต้องประสบภาวะหนี้สิน ผนวกกับการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยของแต่ละครอบครัว เช่น เล่นหวยได้ดิน บันดิน หวยหุ้น การดื่มสุรา การเล่นการพนัน ได้ทำให้ปัญหาน้ำสิ่นกลายเป็นปัญหาหลักที่สำคัญของชุมชน

สมาชิกในชุมชนมีรายได้น้อยแต่มีรายจ่ายมาก จึงมีการกู้ยืมเงินเข้ามาใช้ในครัวเรือนจากแหล่งทุนต่าง ๆ โดยมีแหล่งเงินกู้ คือธนาคาร ซึ่งแหล่งเงินกู้ที่เข้าถึงง่ายที่สุด คือ นายทุนเงินกู้ทั้งในและนอกชุมชน ต้องยอมรับอัตราดอกเบี้ยที่สูง และนับวันจะพบทวีสูงขึ้นตามลำดับ เมื่อสถานการณ์ปัจจุบันนี้ อุกหนึ่งเริ่มมองหาแหล่งทุนใหม่คือ แหล่งเงินทุนที่อยู่ในระบบ ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยถูกกว่า เพื่อนำมายใช้หนี้นอกระบบทุนเดิม แหล่งทุนดังกล่าวได้แก่ ธนาคารของรัฐ เช่น ธนาคาร ธกส. ธนาคารออมสิน และสหกรณ์ต่าง ๆ หรือ แม้แต่ธนาคารพาณิชย์ ซึ่งส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์หลักให้กู้ยืมเพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพ แต่ผู้กู้ไม่ได้ใช้จ่ายตามวัตถุประสงค์ของการกู้ เมื่อครบกำหนดชำระคืน ผู้กู้ต้องไปกู้อีก

นอกระบบมาใช้หนี้ในระบบ และเมื่อเหล่าเจนทุนในระบบอนุมัติให้สินเชื่อ ก็จะนำเงินที่กู้ยืมมาใช้หนี้ นอกระบบ หนุนเวียนอยู่ เช่นนี้เป็นวงจร ไม่มีที่สิ้นสุด อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านพยายามที่จะแก้ไขและคลี่คลายปัญหาตนเองแต่พบว่าสามารถที่จะแก้ไขได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น หรือบางกิจกรรมก่อขึ้นเพื่อลดหนี้สินแต่กลับสร้างภาระมากขึ้น เช่น การตั้งกลุ่มต่าง ๆ ผลที่ตามมาคือ หนี้สินของชุมชนก็ไม่ได้ลดลง

จากการสำรวจ การเป็นหนี้ในเบื้องต้น กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้แทนรายครัวเรือน 37 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมด 764 ครัวเรือน คิดเป็นประมาณ ร้อยละ 4 พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีหนี้สินประมาณ 5,724,439 ล้านบาท หรือเฉลี่ยเป็นหนี้สินครัวเรือนละ ถึง 157,548 บาท นอกจากนี้ จากการประชุมของผู้แทนชาวบ้าน 7 หมู่บ้าน มีข้อคิดเห็นคือ ประชากร ร้อยละ 88 เป็นหนี้ที่เกิดจากกระแสบริโภคนิยม ต้องการความสะดวกสบาย เครื่องอำนวยความสะดวก ภูเงินนำมายังไม่ต่างวัตถุประสงค์การขอภัย เป็นหนี้เรื้อรังนานา ภัยหนึ่มายังไม่ใช้หนี้ เป็นภัยเงียบ (เวทีระดมความคิดของผู้แทนชาวบ้านใน 7 หมู่บ้าน ต.กุดปลาค้า จำนวน 20 คน ในวันที่ 24 มกราคม 2550)

หนี้สินจึงถือว่าเป็นปัญหาหลักของชุมชน ที่โครงการวิจัยนี้มุ่งเน้นที่จะหาทางออกและแนวทางการแก้ไขปัญหานี้สินของชุมชน โดยมีแก่น้ำและตัวแทนประชากร 7 หมู่บ้าน เข้ามาร่วมกันคิด ศึกษาหาข้อมูลและจัดทำที่สำรวจและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วางแผน ดำเนินการวิจัย วิเคราะห์ทดลอง สรุป และนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระดับความรุนแรงของปัญหานี้สินในปัจจุบันของตำบลลูกดปลาค้าและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อครอบครัวและต่อความเข้มแข็งของชุมชน

2. เพื่อกันหาสาเหตุเงื่อนไขภายในชุมชนและภายนอกชุมชนที่สัมพันธ์กันและมีผลต่อการเกิดและเพิ่มพูนของหนี้สินของครอบครัวและชุมชน

3. เพื่อหารูปแบบและกระบวนการทั่วไปที่ใช้แก้ไขปัญหานี้สินครอบครัวและชุมชน

4. เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนตระหนักรถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหานี้สินของชุมชน

3. คำาถามวิจัย

3.1 คำาถามหลัก

สภาพปัญหานี้สินที่เกิดขึ้นในครอบครัวและชุมชนรุนแรงเพียงใด จะสร้างความตระหนักร แล่มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้ลดหนี้สินลงได้อย่างไร

3.2 คำาถามรอง

- สถานการณ์และภาวะหนี้สินของตำบลลูกดปลาค้าเป็นอย่างไรและส่งผลกระทบต่อครอบครัวและความเข้มแข็งของชุมชนอย่างไร

- มีสาเหตุ เงื่อนไขภายในชุมชนและภายนอกชุมชนอะไรบ้าง ที่มีผลต่อการก่อเกิดและเพิ่มพูนของหนี้สินครอบครัวและชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

- มีรูปแบบและกระบวนการในการแก้ปัญหาหนึ่งสินบนมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืนอย่างไร

4. ครอบแนวคิดในการศึกษา

ในการศึกษาสถานการณ์ปัญหาหนึ่งสินของชุมชนกุดปลาค้าว หมู่ที่ 1 ตำบลกุดปลาค้าว อำเภอเชียงใหม่ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีครอบแนวคิดการศึกษา ดังนี้

1. ชุมชน กับสถานการณ์ของปัญหาหนึ่งสินในปัจจุบันของตำบลกุดปลาค้าวและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อครอบครัวและต่อความเข้มแข็งของชุมชน

2. ชุมชน กับสถานการณ์ของปัญหาหนึ่งสินที่มีผลต่อการเกิดและเพิ่มพูนของหนึ่งสินของครอบครัวและชุมชน

3. ชุมชน กับรูปแบบและกระบวนการที่นำไปใช้แก้ไขปัญหาหนึ่งสินครอบครัวและชุมชน

4. ชุมชน กับกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ชุมชนตระหนักรถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาหนึ่งสินของชุมชน

5. ขั้นตอนและวิธีการ

1. ประชุมเตรียมทีมวิจัย โดยทีมวิจัยได้เข้าร่วมประชุม เรียนรู้ เรื่องกระบวนการของการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จากพี่เลี้ยงโครงการและเจ้าหน้าที่จากสำนักงานวิจัยท้องถิ่น จากนั้นทีมวิจัยได้ทำความสะอาดเช้าไปกับโครงการศึกษาสถานการณ์ปัญหาหนึ่งสินของชุมชนกุดปลาค้าว พร้อมกับแบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของแต่ละคนร่วมกัน และร่วมกันวางแผนการทำงาน

ประชุมทีมเตรียมงานตามแผน

2. สร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล ทีมวิจัยร่วมหารือกับพี่เลี้ยง โครงการ หาประเด็นร่วมกันถึงข้อมูลที่ต้องการให้สอดคล้องกับโจทย์ และวัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อทำแบบสอบถามข้อมูลเชิงปริมาณ

3. จัดเก็บข้อมูล ทีมวิจัยทำความเข้าใจกับเครื่องมือร่วมกันและนัดหมายทีมลงพื้น แบ่งเป็น 3 ทีม เพื่อสัมภาษณ์ตัวแทนครอบครัว และข้อมูลจากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน

การสัมภาษณ์ตัวแทนครอบครัว

4. รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากเก็บข้อมูลครบถ้วนเรื่องแล้วทีมวิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาแปลงให้เป็นหน่วยเดียวกันแล้วนำข้อมูลมาแยกเป็นหมวดหมู่ โดยมีพี่เลี้ยง โครงการและวิทยกรช่วยวิเคราะห์ให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น

5. จัดเวลาที่นำเสนอข้อมูล ทีมวิจัยได้นำข้อมูลตัวเลขที่ได้มานำเสนอให้กับชุมชนทราบ โดยการแยกเป็นเวลาของคุณ ซึ่งได้จัดขึ้น 2 เวที และในเวทีได้ให้คนในชุมชนช่วยแสดงความคิดเห็นจำนวนตัวเลขหนึ่งในภาพรวมและร่วมกันค้นหาที่มาที่ไปของหนึ่ง

6. จัดเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์กรณีศึกษา ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากลึกถึงสาเหตุในกรณีที่มีหนึ่ง และกรณีที่ไม่มีหนึ่ง

7. จัดทำรายงานความก้าวหน้า ทีมวิจัยได้นำข้อมูลมาหารือร่วมกันและช่วยกันจัดทำรายงาน

ເວົ້ານຳເສນອຂໍ້ອນມຸລຄົມໜອງໂສນໄຕ

8. ຈັດເວທີເພື່ອຫາຽນປະບົບໃນການແກ້ໄຂປັນຫາທີ່ສິນຮ່ວມກັນ ທີ່ມີວິຊຍໍໄດ້ຫາຮູ້ຮ່ວມກັນເກີ່ວກັນການ
ກັນຫາຽນປະບົບໃນການແກ້ໄຂປັນຫາທີ່ສິນໃນຮະດັບປັ້ງເຈັກ ຮະດັບຄອບຄັວແລະຮະດັບຊຸມໜານ

9. ສຶກຍາດູງຈານ ທີ່ມີວິຊຍໍໂຄຮງກາຣສຶກຍາສາດາກາຣຄົມປັນຫາທີ່ສິນຊຸມໜານກຸດປາຄ້າວແລະທີ່ມີວິຊຍໍ
ໂຄຮງກາຣ ຮູ່ປະບົບກາຣພື້ນເອງຂອງໜາວມ່ວງໄໝ ໄດ້ເດີນທາງໄປສຶກຍາດູງຈານໂຄຮງກາຣວິຊຍໍ ຮູ່ປະບົບກາຣ
ຈັດກາຮັນທີ່ສິນ ໂດຍມີຄຸນຫາຍຸ້ມ ເປັນຫວ້ານ້າໂຄຮງກາຣທີ່ຈັງຫວັດລຳປາງ

10. ສຽງປັບກາຣທຳການວິຊຍໍແລະວິເຄຣະທີ່ຂໍ້ອນມຸລເພື່ອຕອນໂຈທຍໍແລະວັດຖຸປະສົງຄົ່ນການທຳການວິຊຍໍ
ຄຣັງນີ້ ເພື່ອເຈີນຮາຍຈານລົບສົມບູຮົນຕ່ອໄປ ໂດຍນຳຂໍ້ອນມຸລທີ່ໄດ້ທັງໝາຍວິເຄຣະທີ່ມີທີ່ມີວິຊຍໍແລະພື້ນເລີ່ມ
ໂຄຮງກາຣຮ່ວມວິເຄຣະທີ່ໃຫ້ເກີດກວາມໜັດເຈນຂຶ້ນ

ชุมชนร่วมแสดงความคิดเห็นในเวทีนำเสนอข้อมูลสู่ชุมชน

ศึกษาดูงานที่บ้านสามขา อ.แม่ทะ จ.ลำปาง

6. ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

ระยะเวลา 1 ปี 1 เดือน (เริ่ม 1 พฤษภาคม 2550 ถึง 31 พฤษภาคม 2551)

7. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนได้ศึกษาสถานการณ์และทบทวนสภาวะหนี้สินของชุมชนด้วยตนเอง
2. ชุมชนได้ทราบในปัญหาที่เกิดขึ้นและร่วมกันหาแนวทางป้องกันและแก้ไข
3. ชุมชนได้ทันหายใจ เงื่อนไข ของการก่อเกิดและเพิ่มพูนของหนี้สินในชุมชน
4. ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวิจัย สำรวจ วิเคราะห์ ศึกษา ข้อมูลสถานการณ์ สาเหตุ ผลกระทบ ของ ปัญหาหนี้สินของชุมชน
5. ชุมชนได้พบรูปแบบกระบวนการและได้ทดลองปฏิบัติและพัฒนาทางเลือกในการแก้ปัญหาหนี้สิน และสร้างรายได้ในแต่ละครัวเรือนของชุมชน
6. ชุมชนเกิดการเตรียมพร้อมในการแก้ไขปัญหาหนี้สินอย่างเป็นรูปธรรมเป็นระบบมีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืน
7. ชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันอันจะนำไปสู่กระบวนการขับเคลื่อนกลุ่ม/ชุมชนให้เคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน

บทที่ 2

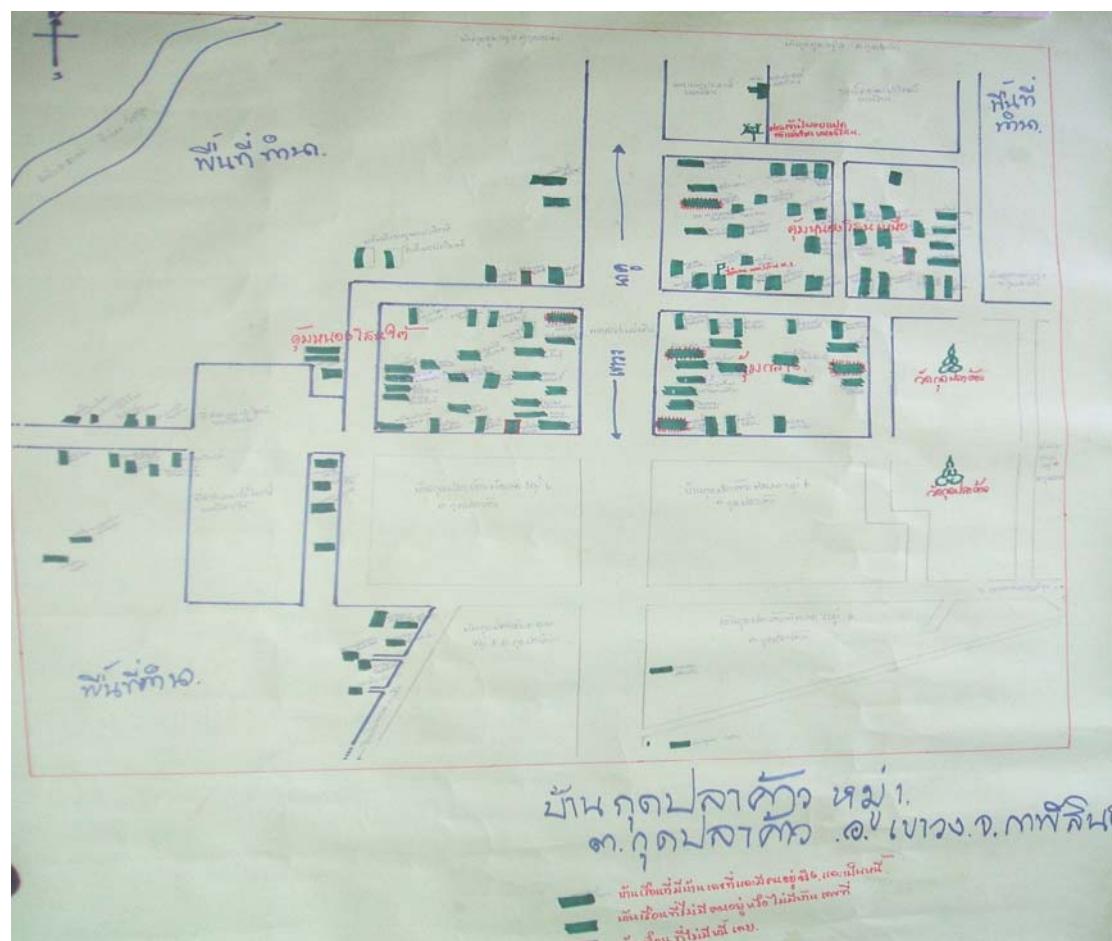
บริบทของชุมชน

2.1 ที่ตั้ง-อาณาเขต (แผนที่ประกอบ)

บ้านกุดปลาครัว หมู่ที่ 1 เป็นหมู่บ้าน 1 ใน 7 หมู่บ้านของตำบลกุดปลาครัว อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลตำบลกุดสิน ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอเขาวง มีถนนทางหลวงหมายเลขถึงอำเภอภาณุ ประมาณกิโลเมตรที่ 2 ผ่านกลางหมู่บ้าน มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านกุดตูม หมู่ 3
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ บ้านสุขเกย์ หมู่ 2
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านกุดปลาครัว หมู่ 6
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ลำห้วยพยุง บ้านโภกมะลิ

บ้านกุดปลาครัว เป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีถนนทางหลวงผ่านหมู่บ้านและเป็นเส้นทางสัญจรผ่านไปมาทั้ง รถจักรยานยนต์ รถยนต์ส่วนบุคคล รถโดยสาร รถบรรทุกขนาดต่าง ๆ ทำให้มีอุบัติเหตุเกิดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง บ้านกุดปลาครัวหมู่ที่ 1 มีบ้านเรือนติดกับหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลเดียวกัน มีพียงถนนภายในหมู่บ้านกันแบ่งเขตหมู่บ้าน

แผนที่ในเขตหมู่ที่ 1

2.2 จำนวนประชากร

บ้านกุดปลาค้า หมู่ที่ 1 มีจำนวนครัวเรือน 105 ครัวเรือน มีประชากร 406 คน เป็นชาย 194 คน หญิง 212 คน ปัจจุบันผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ และเด็ก ในวัยเรียน เพราะผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานส่วนใหญ่จะออกไปทำงานรับจ้างต่างจังหวัด เพื่อหารายได้มา จุนเจือครอบครัว

การเพิ่มของจำนวนประชากรหรือการขยายตัวของชุมชนจากการขยายเข้ามาอยู่จะเป็น สะใจ และเบย์ต่างถิ่น ซึ่งมาจากหลากหลายพื้นที่ซึ่ง มีทั้ง คนภาคอีสาน คนภาคกลาง คนต่างชาติ เช่น ชาวลาว. จากความหลากหลายของที่มาของประชากรจึงทำให้คนในชุมชนบางกลุ่มขยายตัวอยู่ทำ ให้จำนวนประชากรไม่ค่อยอยู่คงที่นัก เพราะมีการแข่งขาย เข้าออกอยู่เสมอ การเพิ่มจำนวนของ ประชากรทั้งที่ขยายเข้ามาอยู่ใหม่และที่เกิดใหม่ ทำให้ชุมชนแออัดมากขึ้น ทำให้ชุมชนกุดปลาค้า ขยายแบ่งเขตการปกครองเป็นหลายหมู่บ้านและเดินทางเป็นจำนวนมาก

3. อาชีพของชุมชน

ชุมชนกุดปลาค้า มีพื้นที่อยู่อาศัย ประมาณ 10 ไร่ ประกอบอาชีพคือ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ประมาณ 700 ไร่ และคนในชุมชนมีพื้นที่ในการทำไร่ซึ่งอยู่บนที่อุดเขาภูพาน ประมาณ 300 ไร่ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา มีหลายครอบครัวที่มีสมาชิกประกอบอาชีพรับราชการ และมีอาชีพเสริมจากการทำนาคือ รับจ้าง และมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่มีอาชีพในการเลี้ยงโขด โดยเฉพาะ ชาวบ้านกลุ่มนี้บางครอบครัวไม่ทำนา ไม่ประกอบอาชีพอย่างอื่นเสริม แต่ล่วงจะตั้งวง เล่นการพนัน และยังมีการเล่นหวยมีทั้งหวย ทุกวันที่ 1 และ 16 ของทุกเดือน และหวยประจำวันที่ เรียกว่าหวยหุ้น มีเล่นวันละ 2 รอบ โดยมีเจ้ามือรับแทงในหมู่บ้านเอง และส่วนที่มีอาชีพเสริมด้าน การทอผ้านั้นยังมีอยู่ไม่มากนัก อาชีพเสริมการเย็บผ้าโ woln นี้มีอยู่ 2 ราย ช่างฝีมือในด้านการตัดเย็บ มีอยู่ 2 ราย ส่วนการทำเครื่องปั้นดินเผาซึ่งเป็นอาชีพที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษนั้นมีการตั้ง กลุ่มแต่ประสบปัญหาคือ ไม่มีตลาดรองรับทำให้ชาวบ้านมีรายได้จากการทำน้อยทำให้กลุ่มต้องหด พักกิจกรรม ไปและยังมีสมาชิกในกลุ่มบางส่วนยังอยากรับทำต่อ เพราะมีเสียงสะท้อนจากผู้ที่เคย นำไปใช้งานว่าเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีความทนทาน และอาชีพรับเหมา ก่อสร้างเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ คนในหมู่บ้านกำลังทำ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นงานในห้องถิ่น ที่จะประมูลงานแล้วก็จ้างคนในพื้นที่เป็น คนงาน บางคนก็ไปเป็นลูกจ้างในส่วนของโรงงานที่อยู่ใกล้ ๆ หมู่บ้าน และมีประชากรอีกส่วนหนึ่ง ที่เดินทางไปทำงานรับจ้างต่างถิ่น บางคนไปรับจ้างใช้แรงงานที่กรุงเทพฯ บางคนก็ไปต่างจังหวัด ส่วนใหญ่จะเป็นวัยกำลังทำงาน บางคนเมื่อถึงฤดูทำนาจะกลับมาทำแล้วเมื่อเสร็จฤดูก็กลับไปทำงาน

จากความหลากหลายของอาชีพของคนในชุมชน และการติดต่อกับชุมชนอื่น ได้สอดคล้องทำให้ คนในชุมชนได้เกี่ยวข้องกับคนในห้องถิ่นอื่นทั้งคนต่างหมู่บ้าน ต่างอำเภอ ต่างจังหวัดและคน ต่างประเทศอีกด้วย

การทำงานในปัจจุบัน

4. ลักษณะทางกายภาพ

สภาพพื้นที่โดยทั่วไป เป็นที่ราบ ดินส่วนใหญ่ไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ พื้นที่รอบ ๆ หมู่บ้านจะเป็นทุ่งนา เตียนโล่ง ไม่มีป่าไม้ จะมีลำห้วยพยุงซึ่งเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหารของคนในชุมชน ไก่ ออกໄไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นที่ออกขายภานรายล้อมเป็นที่ออกซึ่งอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก

การจัดตั้งบ้านเรือนของชุมชนกุดปลาค้า จะมีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มเครือญาติ ซึ่งจะมีการตั้งบ้านเรือนช่อน ๆ กัน หลังคานบ้านอยู่ชิดติดกัน มีสภาพบ้านเรือนที่ค่อนข้างแออัด สภาพบ้านเรือนมีทั้งที่จัดตั้งขึ้นใหม่และที่ตั้งอยู่เดิม มีพื้นที่เฉพาะปลูกบ้านเพื่ออยู่อาศัย มีบันดับบ้านเรือนที่แตกต่างกัน คือ เป็นตึกชั้นเดียว เป็นบ้านไม้ 2 ชั้นชั้นล่างเป็นปูน บ้านไม้ได้กุนเปิดโล่งเป็นที่นั่งเล่น และเก็บอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ บางบ้านมีกี เพื่อทอผ้าสีเขียว มีเล้าข้าว อยู่บริเวณหลังบ้าน บางครอบครัวจะมีคอกหมู คอกวัว บางคนจะออกໄไปตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ทุ่งนาเพราะมีที่ดินอยู่ตั้งแต่ 1 ไร่ ซึ่งแยกห่างจากบ้านเรือนอื่น ๆ มาก ริมถนนในหมู่บ้านจะมีกระถางปลูกผักสวนครัวที่ทำมาจากยางรถยกตึ้งเป็นโครงการหนึ่งที่รัฐบาลให้เงินประมาณสันบสนุน ส่วนใหญ่จะเป็นพืชผักที่ปลูกง่าย และต้องกินต้องใช้อุปกรณ์อย่าง เช่น ผักอีตู(ใบแมงรัก) แพร้า เดิม (สะหระแหน่) ต้นหอม เป็นต้น

โครงการปลูกผักในหมู่บ้าน

แหล่งน้ำตามธรรมชาติ จะมีห้วยที่ติดต่อกันคือห้วยชุม ล้อมรอบด้วยภูเขาหินปูน เป็นเขตแดนระหว่างตำบลภูเขาหินปูนและตำบลหนองผึ้ง นานาชนิดห้วยลำพูง ซึ่งชาวบ้านได้ตั้งชื่อว่า กุดลิวหนัง ถือว่าเป็นเขตภูมิเด่นของตำบลภูเขาหินปูนและตำบลสารพั功 แหล่งน้ำที่สำคัญที่สุด ต่อไป ส่วนหนองโสน เป็นแหล่งน้ำเกิดขึ้นเองและคนในชุมชนได้ช่วยกันขุดลอก และได้ใช้น้ำจาก หนองโสนเพื่ออุปโภค บริโภค และต่อมาทางเทศบาลได้จัดเป็นสระว่างศalaพักร้อนขึ้นที่ริมน้ำนี้ ชาวบ้านในละแวกนี้จึงช่วยกันรักษาความสะอาดเพื่อไม่ให้น้ำเน่าเสีย ส่วนลำห้วยอื่น ๆ ที่มีอยู่ใน อดีต จะถูกทับถมเพื่อให้เป็นพื้นที่ทำการของเจ้าของพื้นที่เอง ที่นาของชาวบ้านจะกระจายอยู่ตาม หมู่บ้านที่ได้รับจากบรรพบุรุษ และที่ชาวบ้านได้ซื้อขายเปลี่ยนมือ ซึ่งจะมีพื้นที่ครอบคลุมของแต่ละ ครอบครัวแตกต่างกันออกไป ตั้งแต่ ครอบครัวละ 1 ไร่, 4 ไร่, 5 ไร่, 10 ไร่, 15 ไร่ หลายครอบครัว จะมีพื้นที่ทำกินเป็นที่ สปก. 4-01 ที่อยู่บนที่ดินเขาภูพาน เป็นพื้นที่ สำหรับทำไร่ปลูกมันสำปะหลัง ยางพารา เป็นต้น

ห้วยลำพะยุง

4.1 สภาพภูมิอากาศ

เทือกเขาภูพาน

สภากาดทางภูมิอากาศ แบ่งออกเป็น 3 ฤดูกาล คือ ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนกันยายน ถึง ต้นเดือนกุมภาพันธ์ อากาศจะหนาวเย็นมากและมีลมกระโชกแรง อุณหภูมิเฉลี่ย 8- 25 องศาเซลเซียส เนื่องจากพื้นที่อยู่ใกล้ที่ออกเขากวาง ฤดูร้อน อยู่ในช่วงเดือนมีนาคม ถึงต้นเดือนพฤษภาคม อากาศร้อนจัดและแห้งแล้ง อุณหภูมิสูงถึง 40 องศาเซลเซียส และช่วงฤดูฝนอยู่ระหว่างปลายเดือนพฤษภาคม ถึงต้นเดือนกันยายน นับเป็นฤดูกาลของการทำงาน นับเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำงานปี ประกอบกับมีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมสมจังทำให้เป็นพื้นที่ที่ผลิตข้าวเหนียว ที่มีคุณภาพดีแห่งหนึ่งของข้าวภาคกลาง

ทุ่งนาของชุมชนในฤดูทำนา

4.2 การคมนาคมและสาธารณูปโภค

การคมนาคมติดต่อระหว่างบ้านกุดปลาคำกับชุมชนอื่นมีถนนลาดยางเป็นถนนเชื่อมผ่านหมู่บ้าน เป็นเส้นทางติดต่อกับชุมชนอื่นได้หลายทางซึ่ง อยู่ห่างจากตัวอำเภอเขาง่วงประมาณ 2 กิโลเมตร อยู่ห่างจากอำเภอคาดุมะประมาณ 8 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากอำเภอคงหัววงศ์ จังหวัดมุกดาหาร ประมาณ 8 กิโลเมตรเป็นเขตที่ออกเขากวาง มีรถประจำทางวิ่งผ่านหมู่บ้านหลายสาย คือ

สาย เขาง่วง-กรุงเทพ	ระยะทางประมาณ	700	กิโลเมตร
สายเขาง่วง-กาฬสินธุ์,	ระยะทางประมาณ	90	กิโลเมตร
สายเสล祗มี-นาแก	ระยะทางประมาณ	120	กิโลเมตร
สายบัวขาว-สกล	ระยะทางประมาณ	90	กิโลเมตร
บัวขาว-แก่งนาง	ระยะทางประมาณ	50	กิโลเมตร